

JAUNĀKĀS LITERATŪRAS APSKATS

Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XI /
Sastādītājs J. Ciganovs. – Rīga: Latvijas
Kara muzejs, 2010. – 252 lpp.: il.

Jau tradicionāli katra gada nogalē Latvijas Kara muzejs izdod mūsu valsti vienīgo militārās vēstures tematikai veltīto periodisko akadēmisko izdevumu – Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. Pērn iznāca šā zinātnisko rakstu krājuma vienpadsmitais laidniens, kuru sastādījis muzeja direktores vietnieks pētniecības darbā Juris Ciganovs. Līdzīgi kā iepriekšējos laidienos, arī šajā gadagrāmatā publicēti gan Latvijas Kara muzeja speciālistu, gan citu Latvijas pētniecisko institūciju un kaimiņvalstu vēsturnieku pētījumi. Kopumā krājumā iekļauti 18 raksti, kas sagrupēti piecās sadaļās: “Pētījumi”, “Dokumentu publikācijas”, “Bruņojuma vēsture”, “No muzeja krājuma” un “Formas tērpu vēsture”. Gadagrāmata noslēdz publicēto rakstu īsi kopsavilkumi angļu valodā.

Pētījumu sadaļā ietvertie raksti sakārtoti hronoloģiskā secībā, kopumā aptverot laika posmu no 13. gs. sākuma līdz 20. gs. nogalei. Patikami, ka pēc vairāku gadu pārtraukuma gadagrāmatā atkal iekļauti raksti, kas veltīti viduslaiku militāri politiskajai vēsturei. Edgars Plētiens rakstā “Ordeņa Cēsu mūra pils militārā funkcija no 13. gs. līdz 16. gs. otrajai pusei” (10.–19. lpp.) izvirza interesantus jautājumus par viduslaiku mūra piļu funkcijām un to saistību ar pils statusu, kas gan diemžēl netiek pilnībā izvērtēti. Autors rakstā izmanto dažādu vēstures avotu veidu liecības (gan rakstīto vēstures avotu, gan arheoloģiskās un arhitektoniskās izpētes materiālus), tādējādi iegūstot vispusīgu priekšstatu par Cēsu pils svarīgo nozīmi un lomu Livonijā. Tomēr būtu korekti arī raksta virsrakstā norādīt Livonijas garīgi militāro ordeņu nosaukumus, tāpat pils statusa izvērtēšanai būtu bijis noderīgs salīdzinājums ar citām mūra pilīm un atsevišķu pils attīstības hronoloģisko periodu izdalīšana. Rūdolfs Brūzis, kurš pēdējos gados konsekventi publicē rakstus par tuvciņas ieročiem viduslaiku Latvijas arheoloģiskajā materiālā, šoreiz par raksta tēmu izvēlējis mazpazīstamu ieroču veidu – 15. un 16. gs. izmantotos kaujas āmurus (20.–29. lpp.). Autors apskata sešus Latvijas teritorijā atrastos kaujas āmuru eksemplārus, izsekojot šā ieroču veida ģenēzi un raksturojot to tipoloģisko iedalījumu un datējumu, nedaudz pieskaroties arī jautājumam par kaujas āmuru sociālo un simbolisko nozīmi. Šis detalizēti

izstrādātais raksts būtu pārskatāmāks, ja autors būtu tekstu strukturējis atsevišķās nodaļās.

Pārējie gadagrāmatā ievietotie raksti veltīti 20. gadsimta militārās vēstures jautājumiem. Jānis Šiliņš rakstā “Padomju Latvijas armijas skaitliskais sastāvs un tā izmaiņas no 1919. gada janvāra līdz jūnijam” (30.–39. lpp.) aplūko vēstures literatūrā pretrunīgi raksturoto īslaicīgi pastāvējušā 1919. gada komunistiskā režīma Latvijā izveidoto militāro formējumu. Plaši izmantojot arhīvu materiālus un kritiski izvērtējot līdzšinējās, bieži vien politizētās historiogrāfiskās nostādnes, autors secina, ka Padomju Latvijas armija “bijusi visu laiku lielākais militārais formējums, kurš nesis kaut padomju, bet tomēr Latvijas vārdu” (39. lpp.), pārsniedzot pat, kopā skaitot, visus pretinieku spēkus. Pirms pāris gadiem aizsākto tēmu par mācītāja, rakstnieka un politiķa A. Niedras darbību Jānis Tomaševskis turpina ar krājumā ievietoto rakstu “Andrieva Niedras sabiedriski politisko uzskatu ģenēze no 19. gadsimta beigām līdz 1919. gadam” (40.–50. lpp.). Autors izdala gan subjektīvos, gan objektīvos faktoros, kas noteica, iespējams, vispretrunīgākā (autoram gan saglabānot A. Niedram piešķirtā tautas nodevēja apzīmējumu) latviešu politiķa uzskatus, centienus un darbību, nedaudz plašāk apskatot A. Niedras dzīves aktīvāko periodu no 1917. līdz 1919. gadam.

Plaša nepublicēto vēstures avotu izmantošana raksturīga reģionālajai problemātikai veltītajiem pētījumiem – Kriša Kapenieka rakstam “Latvijas militārā klātbūtne Mažeiķos 1919. un 1920. gadā” (51.–57. lpp.) un Aiņa Locika rakstam “18. Daugavpils aizsargu pulka vispārējs raksturojums (1919–1940)” (58.–73. lpp.). Gadagrāmatā ievietots arī lietuviešu vēsturnieka Simona Strelcova raksts “Ikdienas dzīves pētniecība militārajā vēsturē. Lietuvas Republikas pēdējie deviņi mēneši (1939–1940)” (74.–80. lpp.), kas publicēts angļu valodā ar kopsavilkumu latviešu valodā. Autors sniedz ieskatu kara un sabiedrības attiecību pētniecības nostādņēs, tomēr rakstā galvenā uzmanība ir veltīta Otrā pasaules kara sākuma bēgļu jautājumam Lietuvā (par ko autors pagājušajā gadā publicējis arī monogrāfiju), būtībā sniedzot tikai vispārēju un virspusēju ieskatu sarežģītajā un daudzslāņainajā militāro, ideoloģisko un sociālo faktoru mijiedarbībā. Otrā pasaules kara problemātika risināta arī Ulda Neiburga rakstā “Latviešu karavīri Salaspils nometnē (1943–1944): mazpētīti aspekti” (81.–95. lpp.), kurā autors izmantojis vairāku Latvijas, Krievijas un Vācijas arhīvu materiālus, un Ilzes Jermacānes rakstā “Sarkanās armijas 201. (43. gvardes) Latviešu strēlnieku divīzijas karavīru cīņas motivācija: starp mītiem un realitāti” (96.–104. lpp.), kurā autore, salīdzinot laikabiedru atmiņas un dokumentus, mēģina šķetināt daudzveidīgos un pretrunīgos karavīru mērķus, cerības un centienus, iestājoties Sarkanajā armijā. Gadagrāmatas pētījumu sadaļu noslēdz neliels Rītvara Jansona raksts “Komunistiskā režīma represijas pret tā sauktajiem “vāciešu atbalstītājiem” Latvijā 1944. un 1945. gadā” (105.–108. lpp.) un mūsdienu Latvijas armijas veidošanās gaitai veltītais Ilzes Pintes pārskats “Latvijas Republikas bruņoto spēku ģenēze (1991–1994): pamatnostādnes un galvenie attīstības virzieni” (109.–116. lpp.).

Gadagrāmatas sadaļā “Dokumentu publikācijas” iekļauta Heinriha Stroda sagatavotā “PSRS kaujinieku Latvijā 1. vienības (1. brigādes) komisāra

Jāņa Teodora Riktera (1921–1961) dienasgrāmata (1944. gada 2. februāris – 1945. gada 11. augusts)” (117.–132. lpp.), kas paver nelielu ieskatu karotāju ikdienā un savstarpējās attiecībās. Vēstures avotu publikācijas veido nozīmīgu daļu arī no sadaļā “No muzeja krājuma” iekļautajiem rakstiem, tāpēc, iespējams, ir vērts apsvērt iespēju abas šīs sadaļas apvienot. Šo sadaļu veido Latvijas Kara muzeja darbinieku sagatavotie materiāli: Ilzes Krīgeres raksts “Pulcējaties zem latviešu karogiem! 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona dibināšana un 1915. gada kaujas darbība bataljona 3. rotas izlūka Ernesta Avotiņa atmiņu atspoguļojumā” (161.–179. lpp.), Sarmītes Baltiņas raksts “Ieskats Virsaiša Viestura rotas sarakstē” (180.–192. lpp.), Barbas Ekmanes raksts “Latvijas armijas 5. Cēsu kājnieku pulka leitnanta, Lāčplēša Kara ordeņa kavaliera Aleksandra Rāceņa atmiņas par cīņām 1920. gadā” (193.–205. lpp.) un ar krāsainām ilustrācijām papildinātais Ilzītes Zeltiņas raksts “Latvijas Kara Invalīdu Savienības karogi Latvijas Kara muzeja krājumā” (206.–212. lpp.).

Sadaļā “Bruņojuma vēsture” Ēgils Gelderiņš turpina savu erudīto un detalizēto rakstu sēriju par ieroču vēsturi, šoreiz pievēršoties strēlnieku (kājnieku) apbruņojumam Latvijas armijā 1921.–1940. gadā (133.–160. lpp.). Raksts ir bagātīgi ilustrēts ar fotoattēliem (domājams, no Latvijas Kara muzeja fondiem). Savukārt gadagrāmatu noslēdz pirms pāris gadiem iesāktā sadaļa “Formas tērpu vēsture” ar Kārļa Dambiša rakstu “Latvijas policijas formas tērpi (1918–1930)”, sniedzot vērtīgu pienesumu formas tērpu materiālu apkopošanā. Arī šajā rakstā nozīmīga vieta ir fotoattēliem un grafiskajiem attēliem, tiem sekmīgi vizuāli papildinot tekstu.

Latvijas Kara muzeja gadagrāmatas ieņēmuma stabilitu vietu Latvijas vēstures zinātnisko izdevumu klāstā. Līdzīgi kā iepriekš, arī šis krājums ir poligrāfiski augstvērtīgi noformēts, tomēr būtu nepieciešams rūpīgāks literārās redakcijas darbs, kā arī vienots krājumā iekļauto rakstu atsauču noformēšanas stils. Pērnā gada gadagrāmata uzskatāmi atspoguļo Latvijas militārās vēstures tematisko daudzveidību, hronoloģiski aptverot militārās un politiskās norises astoņu gadsimtu garumā un piedāvājot dažādas pieejas un perspektīvas šo jautājumu pētniecībā. Pētniecības militārā tematika ir vienīgais gadagrāmatā iekļauto rakstu vienojošais elements, jo jāpiekrit jau recenzijās par iepriekšējām gadagrāmatām paustajam viedoklim par vienotas zinātniskās koncepcijas trūkumu gadagrāmatu sastādīšanā. Tomēr tā ir šāda veida zinātnisko rakstu un vēstures materiālu publikāciju krājumu gan vājā, gan vienlaikus arī stiprā puse, dodot iespēju dažādu nozaru speciālistiem un interesentiem atrast krājumā sev saistošus un noderīgus rakstus, vienlaikus lasītājus iepazīstinot ar līdzīga rakstura pētnieciskajiem jautājumiem un pieejām. Gadagrāmata arī uzskatāmi apliecina dažādu hronoloģisko periodu militārās (un ne tikai) tematikas pētniecības neviendabīgumu Latvijā, jo vēl aizvien nepietiekami pārstāvēti ir viduslaiku militārās vēstures pētījumi, šajā krājumā pilnībā pat iztrūkstot pētījumiem par aizvēstures un jauno laiku militārajiem jautājumiem. Tomēr gribētos cerēt, ka Latvijas Kara muzejs turpinās sekmīgi iesāktu gadagrāmatu publicēšanu, gan pievēršoties pagaidām it kā piemirstajām senāku vēstures periodu militārajām tēmām, gan arvien dziļāk skatot pagājušā gadsimta vēstures sarežģītos notikumus.